

Het huwelijksquotiënt: kostprijs, verdeling en sociale doelmatigheid

Gerlinde Verbist

April 1999

B E R I C H T E N

CENTRUM VOOR SOCIAAL BELEID
UFSIA - UNIVERSITEIT ANTWERPEN

<http://www.ufsia.ac.be/csb>

D/1999/6104/03

Inhoud

1. De fiscale behandeling van gehuwde koppels in België.....	1
1.1 Het huwelijksquotiënt als sociaal-fiscale maatregel.....	1
1.2 In België: decumul en huwelijksquotiënt	2
1.3 Het belastingvoordeel door toepassing van het huwelijksquotiënt.....	3
2. Kostprijs van het huwelijksquotiënt	4
3. Verdelingseffecten van het huwelijksquotiënt.....	5
3.1 Verdeling van het huwelijksquotiënt op basis van de fiscale aangiften.....	6
3.2 Verdeling van het huwelijksquotiënt op basis van survey-gegevens.....	8
3.2.1 <i>Verdeling van het huwelijksquotiënt naar inkomen.....</i>	<i>8</i>
3.2.2 <i>Verdeling van het fiscale voordeel volgens socio-demografische kenmerken.....</i>	<i>10</i>
3.2.3 <i>Verdeling van het huwelijksquotiënt naar socio-professionele categorieën</i>	<i>12</i>
4. Effecten op de ongelijkheid en de bestaanszekerheid.....	13
5. Besluit	14
Bibliografie	16

In ons stelsel van personenbelasting zijn fiscale voordelen opgenomen die willen tegemoet komen aan bepaalde sociale doelstellingen. Een dergelijk voordeel is het huwelijksquotiënt, dat werd ingevoerd bij de belastinghervorming van 1988 met het doel de personenbelasting gezinsvriendelijker te maken. In dit CSB-Bericht analyseren we de effecten van dit fiscaal voordeel voor de inkomens- en welvaartsverdeling. We doen dit op basis van steekproefonderzoek. Vergeleken met de fiscale statistieken heeft dit het voordeel dat we kunnen werken met feitelijke in plaats van fiscale gezinnen, en dat in de steekproef gegevens aanwezig zijn over de achtergrondkenmerken van de huishoudens. Hierdoor is het mogelijk om na te gaan hoe het fiscaal voordeel dat voortvloeit uit de toepassing van het huwelijksquotiënt, over diverse socio-economische categorieën verdeeld is. Daarnaast worden ook de kostprijs en de doelmatigheid bekeken. Een fiscaal voordeel voor een huishouden impliceert immers enerzijds een minderinkomst voor de overheid ('tax expenditure') en anderzijds een verhoging van het beschikbaar inkomen van het huishouden. We zullen dan ook nagaan in welke mate de fiscale behandeling van koppels bijdraagt tot de vermindering van de armoede.

1. De fiscale behandeling van gehuwde koppels in België

In België heeft men gekozen voor een afzonderlijke belasting (de zgn. decumul) voor gezinnen met twee inkomens en voor een systeem van 'splitting' (het zgn. huwelijksquotiënt) voor ééninkomenshuishoudens. We leggen hier kort beide maatregelen uit, en gaan dan nader in op het belastingvoordeel dat voortvloeit uit het huwelijksquotiënt. Deze laatste maatregel zorgt voor een substantiële verhoging van het beschikbaar inkomen van een bepaalde groep huishoudens, m.n. koppels met één inkomen, en kan dan ook gekarakteriseerd worden als een sociaal-fiscale maatregel. We lichten eerst het concept van sociaal-fiscale maatregelen toe, welke een duidelijk link leggen tussen fiscaliteit en sociaal beleid.

1.1 Het huwelijksquotiënt als sociaal-fiscale maatregel

Het feit dat de inkomstenbelasting, naast andere functies, ook ten dienste staat van het sociaal beleid door aan bepaalde individuen/huishoudens belastingverminderingen toe te kennen is tot nu toe echter onderbelicht gebleven, zowel bij het onderzoek inzake sociaal beleid, als dat inzake fiscaal beleid. De overheid heeft nochtans beslist om aan bepaalde sociaal erkende behoeften tegemoet te komen door een fiscaal voordeel toe te kennen voor bv. kinderen ten laste, of voor de verwerving van een eigen woning. Het meer "verborgen" karakter van deze maatregelen kan misschien een verklaring bieden voor deze matige belangstelling. Het betreft hier immers geen duidelijke directe cash-uitgave van de overheid, maar een quasi-onzichtbare niet-ontvangst van middelen (Titmuss, 1958; Kvist & Sinfield, 1996). Deze niet-ontvangst impliceert toch onmiskenbaar ook een transferbetaling ten gunste van een bepaald individu/huishouden. De belastingvoordelen die eenzelfde functie hebben als de sociale uitkeringen worden "sociaal-fiscale maatregelen" genoemd (Adema et.al., 1996). Ook de bepaling van de belastbare eenheid past binnen dit concept¹. Het huwelijksquotiënt kan dus

¹ Een overzicht van de gangbare stelsels in de Europese Unie is te vinden bij O'Donoghue en Sutherland (1998). Beide auteurs besteden vooral aandacht aan de wijze waarop het huwelijk en de aanwezigheid van kinderen een rol spelen in de personenbelasting.

ook als een sociaal-fiscale maatregel beschouwd worden, aangezien het ervoor zorgt dat een bepaalde groep huishoudens, m.n. de koppels met één inkomen, een substantiële verhoging kennen van hun beschikbaar inkomen. Het is echter wel een bijzonder sociaal-fiscaal voordeel, omdat er - in tegenstelling tot bv. de belastingvermindering voor kinderen ten laste - geen tegenhanger is aan de zijde van de sociale uitkeringen (Pittevils, 1997).

1.2 In België: decumul en huwelijksquotiënt

In België is men geëvolueerd van een stelsel van gezamenlijke belasting naar een meer complex stelsel dat zowel de voordelen van een afzonderlijke belasting als van ‘splitting’² probeert te integreren. Deze evolutie wil inspelen op de maatschappelijke veranderingen: terwijl vroeger het kostwinnerschap (gehuwd koppel met evt. kinderen en enkel man werkt) het dominante gezinsmodel was, is de afgelopen 30 jaar de aanwezigheid van de vrouw op de arbeidsmarkt gevoelig gestegen, wat tot een sterke toename van het aantal gezinnen met twee inkomens heeft geleid.

Vóór 1976 werden de inkomens volledig samengevoegd (cumul). Aangezien ons fiscaal stelsel progressief is, leidde deze cumul tot een aanzienlijke verhoging van de belastingdruk. In 1976 werd een stelsel van beperkte decumul ingevoerd. Dit hield in dat tot een bepaalde bovengrens het inkomen kon worden afgesplitst en afzonderlijk belast. Met de belastinghervorming in 1988 wilde men de belastingdruk op de arbeidsinkomens verlichten en de personenbelasting gezinsvriendelijker maken. De belangrijkste veranderingen in het aanslagstelsel van de gezinnen bestonden uit een verlaging van de belastingbarema's en een andere behandeling van gehuwde koppels. Zowel de volledige toepassing van de decumul als de invoering van het huwelijksquotiënt zorgden voor een gunstiger fiscale behandeling van resp. twee- en ééninkomensgezinnen.

Met de belastinghervorming van 7 december 1988 werd het principe van **decumul** uitgebreid door de afschaffing van de bovengrens. Aldus worden vanaf aanslagjaar 1990 (inkomsten 1989) de beroepsinkomsten van gezinnen met twee inkomens afzonderlijk belast, wat deels een einde maakt aan de fiscale discriminatie tussen gehuwden en samenwonenden (tenminste, in het geval van tweeverdieners met arbeidsinkomen).

Door dezelfde belastinghervorming van 1988 werd als tegenhanger van de decumul voor de ééninkomensgezinnen (of bijna-ééninkomensgezinnen, d.w.z. een gezin met twee inkomens waarvan één van beide partners slechts een klein inkomen heeft) het **huwelijksquotiënt** ingevoerd. Een deel van het beroepsinkomen van de verdienende echtgenoot wordt fictief overgedragen naar de andere echtgenoot. Dit deel is beperkt tot 30% van het totaal van hun beroepsinkomsten, met een bovengrens van 270.000 BEF (aj 1990, geïndexeerd voor aanslagjaar 1997 is dit 297.000 BEF). Dit stelsel is ook van toepassing voor tweeverdieners indien het beroepsinkomen van één van beide echtgenoten lager is dan 30% van het totaal en beneden dezelfde bovengrens ligt. Dit afgescheiden inkomensdeel wordt dan afzonderlijk en tegen een eigen tarief belast. De bedoeling van deze maatregel is het respecteren van de fiscale neutraliteit t.o.v. de keuze tussen beroeps- of gezinsarbeid.

² ‘splitting’ houdt in dat het belastbaar inkomen volgens een bepaalde omslagsleutel verdeeld wordt over de verschillende gezinsleden (Spahn, et.al., 1994).

Huwelijksquotiënt en decumul leiden ertoe dat het koppel - in vergelijking met een volledige samenvoeging van de belastbare inkomsten - minder belasting zal betalen. Een bepaald deel van het inkomen van elke echtgenoot is immers vrijgesteld van belasting. De grootte van dit belastingvrij inkomen hangt af van de gezinssamenstelling. In eerste instantie is er voor de belastingplichtige en zijn echtgenoot elk een belastingvrij inkomen; dit bedraagt 198.000 BEF voor een alleenstaande, en 156.000 BEF voor elk van de echtgenoten (aanslagjaar 1997). Het belastingvrij inkomen wordt vervolgens verhoogd voor kinderen ten laste en speciale gezinstoestanden (zoals weduw(e)(naar) met kinderlast, alleenstaande ouder, ...). Wanneer de vrijgestelde schijf van een echtgenoot groter is dan de inkomsten waarop ze moeten worden aangerekend, dan wordt het resterende deel van die vrijgestelde schijf zo mogelijk overgedragen naar de andere echtgenoot om op diens inkomsten te worden aangerekend. Deze vrijstelling wordt toegepast aan de basis (Ministerie van Financiën, 1997). Dit principe wordt ook wel de ‘voetoverheveling’ genoemd.

Voorbeeld: Veronderstel een gehuwd koppel zonder kinderen met 1 netto-belastbaar arbeidsinkomen van 1.000.000 BEF (aanslagjaar 1997) en geen andere inkomsten.

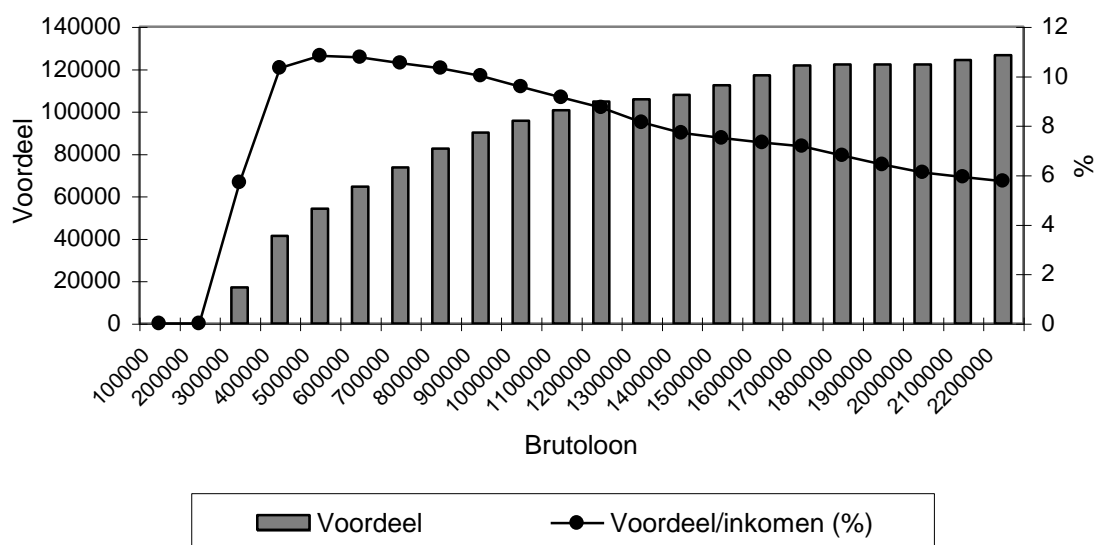
	<i>Partner 1</i>	<i>Partner 2</i>	<i>indien geen HQ</i>
<i>netto-belastbaar inkomen</i>	<i>1.000.000</i>	<i>0</i>	<i>1.000.000</i>
<i>huwelijksquotiënt (HQ)</i>	<i>703.000</i>	<i>297.000</i>	<i>0</i>
<i>belastingvrije som</i>	<i>156.000</i>	<i>156.000</i>	<i>156.000</i>
<i>basisbelasting</i>	<i>246.300</i>	<i>76.450</i>	<i>379.950</i>
<i>belastvermindering door belastingvrije som</i>	<i>39.000</i>	<i>39.000</i>	<i>39.000</i>
<i>verschuldigde personenbelasting</i>	<i>244.750</i>		<i>340.950</i>

Dit gezin is 244.750 BEF belasting verschuldigd in het huidig stelsel. Indien er geen huwelijksquotiënt zou zijn, dan wordt het inkomen van 1.000.000 BEF in zijn geheel belast (dus hoger marginaal tarief) en is er geen belastingvrije som voor partner 2. De verschuldigde belasting zou dan 340.950 BEF zijn. Het huwelijksquotiënt levert voor dit gezin dus een fiscaal voordeel van 96.200 BEF op. Het verschil is in realiteit nog groter omwille van de gemeentebelasting en de aanvullende crisisbijdrage.

1.3 Het belastingvoordeel door toepassing van het huwelijksquotiënt

Aangezien ons belastingstelsel progressief is, zal dit er in de meeste gevallen toe leiden dat de marginale belastingvoet van de (meest-)verdienende echtgenoot door toepassing van het huwelijksquotiënt lager uitvalt dan zonder huwelijksquotiënt. We illustreren dit aan de hand van een type-huishouden van een gezin zonder kinderen ten laste met als enig inkomen één arbeidsinkomen. Figuur 1 laat duidelijk zien dat het voordeel dat een koppel geniet, toeneemt naarmate het bruto-inkomen stijgt: het voordeel in absolute termen bedraagt nul indien dit bruto arbeidsinkomen lager is dan 220.000 BEF en loopt vervolgens op tot bijna 130.000 BEF/jaar voor de hoogste inkomensgroepen. Opvallend is dus dat de allerlaagste inkomens geen of nauwelijks voordeel halen uit het huwelijksquotiënt, juist omdat hun inkomen te laag is om van dit fiscaal voordeel gebruik te kunnen maken. Het is pas vanaf een bruto inkomen van 400.000 BEF dat het fiscaal voordeel van het huwelijksquotiënt enig relatief gewicht kan worden toegeschreven, m.n. 10% van het bruto inkomen. In relatieve termen kennen vooral de lagere (vanaf 400.000 BEF) tot middelhoge inkomens het meeste voordeel. Daarna daalt dit relatieve belang tot minder dan 6% van het bruto inkomen.

Figuur 1: Voordeel van het huwelijksquotiënt, in functie van het inkomen
(Eenverdieners zonder kinderen ten laste, aj.1997)

Het huwelijksquotiënt is -zoals de naam het zelf zegt - gebonden aan het huwelijk. Dit impliceert dan ook dat ongehuwd samenwonende koppels met één inkomen niet in aanmerking komen voor dit sociaal-fiscaal voordeel. Een ongehuwd koppel wordt door de fiscus beschouwd als twee afzonderlijke fiscale aangiften, en dus als twee alleenstaanden. Hierdoor kan er geen inkomen van de ene naar de andere partner worden overgedragen, en kan er ook geen gebruik worden gemaakt van de voetoverheveling. Hier zien we dus een fiscale begunstiging van het huwelijk. Ongehuwden hebben daarentegen recht op een hogere belastingvrije som dan een gehuwd koppel (i.e. twee maal 198.000 BEF versus twee maal 156.000 BEF voor een echtpaar (aanslagjaar 1997)), waardoor zij fiscaal bevoordeligd worden. Dit zijn slechts enkele elementen van de verschillende fiscale behandeling van gehuwden en alleenstaanden; meer informatie hierover is te vinden bij Standaert en Valenduc (1998). Het moge duidelijk zijn dat deze verschillen in twee richtingen werken, en dus niet uitsluitend ten nadele van het huwelijk of de samenwoners zijn.

2. Kostprijs van het huwelijksquotiënt

In paragraaf 1.1 werd het huwelijksquotiënt gekarakteriseerd als een sociaal-fiscale maatregel, die een transferbetaling impliceert ten gunste van een bepaalde categorie huishoudens. Deze verhoging van het beschikbaar inkomen van de ééninkomensgezinnen betekent echter een kost voor de overheid doordat er een minder-ontvangst aan belastingen is. De hoogte van deze kostprijs kan op verschillende manieren gemeten worden, o.m. door al dan niet rekening te houden met gedragseffecten (Kvist en Sinfield, 1996). De meest gebruikte methode is die van de “gederfde overheidsinkomsten”. Deze houdt in dat men een raming maakt van de inkomsten die de overheid derft door het toekennen van het belastingvoordeel. Er wordt geen rekening gehouden met eventuele veranderingen in het gedrag van de belastingbetaler. Deze methode werd gebruikt door Pittevels en Timmermans (1995), die op basis van de fiscale

aangiften bij het Ministerie van Financiën de kostprijs hebben berekend van een aantal sociaal-fiscale maatregelen in België, waaronder het huwelijksquotiënt.

Het totale effect van het huwelijksquotiënt vloeit voort uit twee bewegingen. Enerzijds is er de toewijzing van een deel van het inkomen van de verdienende partner aan de niet-verdienende partner; anderzijds is er het effect van de ‘voetoverheveling’, waardoor de niet-gebruikte belastingvrije som van de ene partner kan overgedragen worden naar de andere partner (cf. punt 1.2). De berekening van de totale kostprijs van het huwelijksquotiënt kan dan ook uitgesplitst worden in twee delen. Indien men het principe van de voetoverheveling behoudt, dan levert de afschaffing van het huwelijksquotiënt (d.w.z. geen toewijzing meer van een deel van het belastbaar inkomen aan de niet- of weinig verdienende partner) 34,4 miljard BEF voor de Schatkist (aanslagjaar 1994). Indien men daarenboven ook de voetoverheveling afschaft, dan is de opbrengst veel hoger (zie tabel 1). De cijfers hebben betrekking op de aanslagjaren 1991-1994 (inkomsten 1990-1993), en zijn berekend op basis van de fiscale aangiften van de personenbelasting bij het Ministerie van Financiën. Voor deze 4 jaar blijkt dat telkens in meer dan 28% van de aanslagen een huwelijksquotiënt werd toegekend. In bijna de helft van de gevallen gaat het om gezinnen met kinderen ten laste. Een dergelijke toewijzing van de inkomsten van één echtgenoot aan de andere levert een belangrijk belastingvoordeel op, en betekent dus ook een aanzienlijke budgettaire kost voor de overheid, m.n. rond de 60 miljard BEF. In wat volgt beschouwen we steeds het gevolg van de afschaffing van het huwelijksquotiënt én de voetoverheveling.

Tabel 1: Budgettaire kost van het huwelijksquotiënt.

aanslagjaar	totaal aantal aanslagen (1)	aantal aanslagen met huwelijksquotiënt		Overgedragen bedrag (*) (5)	Budgettaire kost (*) (6)	
		Aantal (2)	in % van (1) (3)			% met kinderen (4)
1991	4.126.521	1.188.446	28,80	47,13	172	58,7
1992	4.116.539	1.166.640	28,34	46,29	177	59,8
1993	4.098.202	1.169.237	28,53	45,52	183	61,5
1994	4.095.262	1.154.913	28,20	45,22	184	62,0

(*) in miljard BEF.

Bron: I.Pittevils en P. Timmermans, 1995.

3. Verdelingseffecten van het huwelijksquotiënt

Reeds in 1.3 werd een beeld gegeven van het belastingvoordeel dat voortvloeit uit de toepassing van het huwelijksquotiënt. Op basis van typehuishoudens is het echter niet mogelijk om een uitspraak te doen over de feitelijke verdeling van dit fiscaal voordeel over de bevolking. Daarvoor zijn andere gegevens nodig. We presenteren hier de resultaten op basis van de fiscale aangiften bij het Ministerie van Financiën (de zgn. fiscale statistieken) en op basis van een microsimumatiemodel dat gebruikt van een inkomenssurvey.

De fiscale statistieken hebben het voordeel dat zij exact de te betalen belasting kennen. Deze data hebben wel de beperking dat zij geen uitspraak doen over de inkomenspositie van het volledige huishouden (bv. een ongehuwd samenwonend koppel is één socio-economische entiteit, maar komt in de fiscale statistieken voor als 2 afzonderlijke aangiften). Ook zijn een aantal mensen vrijgesteld van aangifte omdat hun inkomen te laag is; de Hoge Raad voor

Financiën raamt dit aantal op ongeveer 14% van de totale bevolking (Pittevils en Timmermans, 1995). Dit betekent dat de onderste staart van de inkomensverdeling niet terug te vinden is in de fiscale statistieken.

Daarom worden hier ook de resultaten gepresenteerd van een analyse op basis van een microsimulatiemodel dat werkt met de gegevens van een inkomenssurvey. Deze survey is het Belgisch Socio-Economisch Panel (SEP) van 1992, waarin een representatieve steekproef van de bevolking wordt ondervraagd (3.821 huishoudens in 1992, zie o.m. Proost, et.al., 1996). In SEP wordt zowel naar de verschillende netto-inkomens, als naar diverse socio-economische kenmerken van de huishoudens en de individuele gezinsleden gevraagd. In SEP vinden we echter niet rechtstreeks de personenbelasting terug die door een huishouden wordt betaald. Daarom werd binnen een microsimulatiemodel, MISIM³ genaamd, het stelsel van personenbelasting zo goed mogelijk nagebootst, waardoor voor elk huishouden de jaarlijks te betalen belasting kon worden geraamd. De huishoudens in SEP worden binnen MISIM verdeeld in fiscale aangiften voor de belastingberekening. Hierna kunnen zij echter terug samengevoegd worden, waardoor de verdeling van de totale belasting van de huishoudens kan geanalyseerd worden. Voor meer informatie over MISIM en de berekening van de personenbelasting verwijzen we naar Verbist (1999).

3.1 Verdeling van het huwelijksquotiënt op basis van de fiscale aangiften

We geven eerst de resultaten op basis van de fiscale aangiften bij het Ministerie van Financiën (Pittevils en Timmermans, 1995). Dit zijn dus dezelfde gegevens als die waarmee de kostprijs berekend werd. Tabel 2 geeft de verdeling van het huwelijksquotiënt over de verschillende inkomensschijven voor het aanslagjaar 1994. In 28% van de aanslagen komt het huwelijksquotiënt voor. Dit percentage varieert echter sterk over de verschillende inkomensschijven. Bij de inkomens lager dan 300.000 BEF maakt nog geen 10% van de fiscale aanslagen gebruik van het huwelijksquotiënt. Het huwelijksquotiënt komt het meeste voor bij de fiscale aanslagen tussen 700.000 en 1.100.000 BEF (39 à 44%). Voor de hogere inkomens is het aandeel fiscale aanslagen met huwelijksquotiënt dan weer lager, met uitzondering van de allerhoogste inkomens.

³ MISIM is de afkorting van **MI**cro-**SI**mulatie-**MO**del.

Tabel 2: Impact van het huwelijksquotiënt (HQ) in aanslagjaar 1994 (inkomsten 1993).

Inkomensschijf (x 1.000)	aanslagen		aanslagen met HQ				minderopbrengst	
	aantal	in %	aantal	in %	in % van (2)	% met kinderen (7)	in mio BEF (8)	in % (9)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
0 - 186	228.840	5,6	17.255	1,5	7,5	52,2	0	
186 - 300	223.151	5,5	20.865	1,8	9,4	35,0	292	
300 - 400	311.012	7,6	48.132	4,7	15,5	35,3	1.107	
400 - 500	479.422	11,7	100.791	8,7	21,0	27,1	3.992	
500 - 600	466.558	11,4	156.587	13,6	33,6	25,0	7.476	
600 - 700	414.078	10,1	149.276	12,9	36,1	37,4	8.131	
700 - 800	340.892	8,3	136.037	11,8	39,9	48,2	7.850	
800 - 900	272.425	6,7	116.341	10,1	42,7	55,1	6.590	
900 - 1.000	226.491	5,5	99.866	8,7	44,1	57,1	5.784	
0 - 1.000	2.962.869	72,4	845.150	73,2	28,5	40,5	41.222	66,5
1.000 - 1.100	191.456	4,7	74.949	6,5	39,2	58,1	4.451	
1.100 - 1.200	165.191	4,0	55.326	4,8	33,5	57,7	3.399	
1.200 - 1.300	136.787	3,3	39.258	3,4	28,7	57,5	2.421	
1.300 - 1.400	112.133	2,7	28.646	2,5	25,6	57,5	1.785	
1.400 - 1.500	92.195	2,3	21.159	1,8	23,0	57,1	1.371	
1.500 - 1.600	74.493	1,8	15.782	1,4	21,2	57,4	1.054	
1.600 - 1.700	61.199	1,5	12.584	1,1	20,6	57,2	889	
1.700 - 1.800	50.598	1,2	10.221	0,9	20,2	57,7	780	
1.800 - 1.900	41.094	1,0	8.037	0,7	19,6	57,8	642	
1.900 - 2.000	33.997	0,8	6.467	0,6	19,0	58,9	530	
1.000-> 2.000	959.143	23,4	272.429	23,6	28,4	57,7	17.322	27,9
2.000 - 3.000	134.537	3,3	26.674	2,3	19,8	60,3	2.356	
3.000 - 4.000	24.410	0,6	6.269	0,5	26,7	64,2	658	
4.000 - 5.000	7.485	0,2	2.226	0,2	29,7	63,1	221	
+ 5.000	6.818	0,2	2.165	0,2	31,8	62,5	239	
2.000 en +	173.250	4,2	37.337	3,2	21,6	61,2	3.474	5,6
Totaal	4.095.262	100,0	1.154.913	100,0	28,2	45,2	62.018	100,0

Bron: I. Pittevils en P. Timmermans, 1995.

Het totaal percentage aanslagen met een inkomen lager dan een miljoen is 72,4% (kolom (3)). Het percentage aanslagen met huwelijksquotiënt beneden dezelfde inkomensgrens is nauwelijks hoger (73,2%, kolom (5)). Zij nemen echter maar twee derde van de totale budgettaire kost voor hun rekening (kolom (9)). Dit wijst erop dat het voordeel dat men geniet toeneemt met het inkomen.

In de lagere inkomensschijven (van 186.000 tot 800.000 BEF) zijn het vooral de fiscale aanslagen zonder kinderen die voordeel halen uit het huwelijksquotiënt. Voor de hogere inkomensgroepen is er daarentegen een overwicht van gezinnen met kinderen ten laste. Voor inkomens vanaf 2.000.000 BEF loopt dit zelfs tot meer dan 60%. Globaal echter zijn in nog niet de helft van de fiscale aanslagen met huwelijksquotiënt kinderen ten laste aanwezig. Pittevils (1997) stelt dan ook dat het huwelijksquotiënt geen equivalent is van een premie voor de thuiswerkende ouder, omdat de toekenning ervan niet afhangt van de aan- of afwezigheid van kinderen. Het is evenmin een equivalent van een premie voor de thuiswerkende partner, aangezien het bedrag afhangt van het inkomen van de werkende echtgenoot. Hogere inkomens

kunnen dus relatief meer voordeel uit deze maatregel halen. Daarenboven is het ook niet echt een equivalent van een uitkering voor ééninkomensgezinnen, omdat de maatregel enerzijds niet van toepassing is voor een belangrijke groep ééninkomensgezinnen, m.n. de alleenstaanden, en anderzijds wel geldt voor kleine tweeverdieners.

3.2 Verdeling van het huwelijksquotiënt op basis van survey-gegevens

Zoals gezegd willen we de berekeningen van Pittevils en Timmermans (1995) op basis van de fiscale aangiften aanvullen met analyses aan de hand van een microsimulatiemodel op basis van survey-gegevens. Binnen MISIM hebben wij het fiscaal voordeel berekend door de situatie met huwelijksquotiënt te vergelijken met die van een volledig afzonderlijke belasting (= situatie zonder huwelijksquotiënt). Zo kunnen we ook berekenen over welk totaal inkomen een huishouden nog zou beschikken indien er geen huwelijksquotiënt zou zijn. Om consistent te zijn met de bevraging binnen SEP, werd het fiscaal voordeel omgerekend naar maandbedragen.

De analyse gebeurt op basis van gewone huishoudens, die kunnen bestaan uit meerdere fiscale aangiften. In de steekproef zijn 92% van de koppels gehuwd, en 8% ongehuwd samenwonend. Bij ongeveer een derde van deze ongehuwd samenwonende koppels heeft één van beide partners geen of nauwelijks een inkomen; doordat zij niet gehuwd zijn, kunnen zij echter geen gebruik maken van het huwelijksquotiënt.

3.2.1 Verdeling van het huwelijksquotiënt naar inkomen

In 32,7% van alle huishoudens is er een fiscale aangifte aanwezig die een belastingvoordeel heeft dankzij het huwelijksquotiënt. Het gemiddeld voordeel per huishouden dat van het voordeel gebruik maakt, bedraagt op maandbasis 4.600 BEF. Tabel 3 en figuur 2 geven de verdeling volgens gestandaardiseerde inkomensdecielen⁴.

⁴ Bij het opstellen van een decielverdeling worden alle huishoudens gerangschikt van arm naar rijk volgens de grootte van hun gestandaardiseerd beschikbaar inkomen. Deze rangschikking wordt onderverdeeld in tien gelijke delen, zodat het eerste deciel de 10% armste huishoudens omvat en het 10de deciel de 10% rijksten. Met 'gestandaardiseerd' bedoelen we dat het inkomen gecorrigeerd is voor gezinsgrootte met behulp van een equivalentieschaal (zie o.m. Decoster, 1988). De gebruikte equivalentieschaal rekent 1 voor een alleenstaande, 0,5 voor iedere bijkomende volwassene en 0,3 voor elk kind.

Tabel 3: Verdeling van het huwelijksquotiënt over gestandaardiseerde inkomensdecielen, België, 1992.

Deciel	Verdeling totaal voordeel HQ (%)	% huishoudens met HQ	Gemiddeld voordeel HQ ^a	Gemiddeld voordeel HQ ^b	Gemiddeld beschikb. inkomen ^b
1	2,6	16,8	2.300	400	26.300
2	8,3	35,1	3.500	1.200	38.400
3	11,0	43,7	3.800	1.700	43.900
4	13,0	41,6	4.700	1.900	51.700
5	12,3	41,9	4.400	1.800	61.400
6	10,7	35,1	4.600	1.600	67.500
7	10,7	33,2	4.800	1.600	78.500
8	10,2	29,6	5.200	1.500	86.500
9	10,7	28,0	5.700	1.600	100.200
10	10,5	22,0	7.100	1.600	136.300
Totaal	100,0	32,7	4.600	1.500	69.100

^a per huishouden dat het belastingvoordeel ontvangt, uitgedrukt in maandelijkse bedragen.

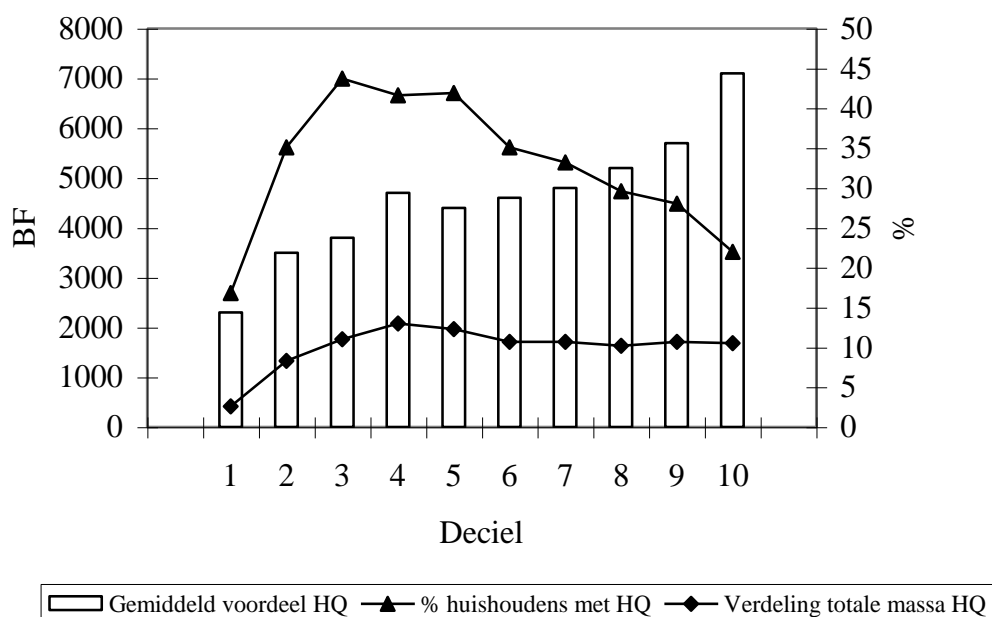
^b gemiddelde over alle huishoudens, uitgedrukt in maandelijkse bedragen.

Bron: Misim, 1992, eigen berekeningen.

De spreiding van het totale bedrag van het huwelijksquotiënt is vrij gelijkmatig over de inkomensdecielen. Enkel het eerste deciel ziet een beduidend kleiner aandeel van de koek. Hier komt duidelijk één van de grote knelpunten van het huwelijksquotiënt naar voren: de maatregel levert in zeer geringe mate een voordeel op voor de laagste inkomens. Slechts 17% van de huishoudens in het laagste deciel kan van het voordeel profiteren. Bovendien is hun inkomen eerder laag, zodat het gemiddeld voordeel eerder beperkt is, nl. 2.300 BEF, wat slechts de helft is van het globaal gemiddelde.

Het aandeel huishoudens mét huwelijksquotiënt is het grootst in het derde deciel, daarna daalt deze proportie geleidelijk tot 22% in het tiende deciel. Dit hangt samen met het feit dat de ééninkomensgezinnen eerder bij de laagste inkomensgroepen terug te vinden zijn, terwijl de tweeverdieners vooral tot de hogere inkomensklassen behoren. Het voordeel dat het huwelijksquotiënt maandelijks oplevert per huishouden dat van het stelsel gebruik maakt, neemt toe met het inkomen: huishoudens in het hoogste deciel winnen gemiddeld 7.100 BEF/maand, terwijl dit in het laagste deciel slechts 2.300 BEF is. Dit verschil is enerzijds te verklaren door het feit dat wie meer verdient meer kan overdragen naar de andere partner (mits het respecteren van de bovengrens); anderzijds zorgt de progressieve structuur van ons belastingstelsel ervoor dat het marginale voordeel toeneemt met het inkomen (zie ook punt 2.2). Het huwelijksquotiënt is in verhouding tot het beschikbaar inkomen het belangrijkste voor het tweede, derde en vierde deciel; daarna daalt het belang naarmate we hoger op de inkomensladder komen.

Figuur 2: Verdeling van fiscaal voordeel huwelijksquotiënt (HQ) over gestandaardiseerde inkomensdecielen, België, 1992

3.2.2 Verdeling van het fiscale voordeel volgens socio-demografische kenmerken

Het huwelijksquotiënt wordt vooral toegepast bij de huishoudens waarvan het gezinshoofd tussen 40 en 60 jaar oud is (zie tabel 4). Meer dan de helft van het totale belastingvoordeel gaat naar deze huishoudens, die samen slechts een derde van de bevolking uitmaken. In deze leeftijdscategorie treffen we enerzijds relatief de meeste huishoudens met huwelijksquotiënt aan, wat voortvloeit uit het feit dat het tweeverdienerschap vooral bij jongere huishoudens wordt aangetroffen. Anderzijds blijkt voor deze huishoudens het gemiddeld voordeel dat het huwelijksquotiënt oplevert het grootst te zijn (meer dan 5.400 BEF/maand), wat een indicatie is voor de gemiddeld hogere inkomens van deze huishoudens. De oudste groep (60 jaar en ouder) kan relatief minder van het voordeel profiteren: zowel het percentage huishoudens met huwelijksquotiënt, als het gemiddeld voordeel is lager dan gemiddeld. Het eerste hangt samen met het feit dat er relatief meer alleenstaanden onder de bejaarden zijn; het tweede heeft wellicht te maken met het feit dat er binnen deze categorie veel gepensioneerden zijn, waar het wegvallen van het huwelijksquotiënt (deels) wordt opgevangen door een toename van de belastingvermindering voor vervangingsinkomsten.

Tabel 4: Verdeling van het huwelijksquotiënt volgens de leeftijd van het gezinshoofd, het aantal afhankelijke kinderen en de leeftijd van het jongste kind, België, 1992.

	Verdeling totaal belastingvoordeel HQ (%)	% huishoudens met HQ	Gemiddeld voordeel van HQ ^a	Gemiddeld voordeel van HQ ^b
<i>a) volgens leeftijd gezinshoofd</i>				
- 30 jaar	5,5	19,5	3.000	600
30 - 40j.	17,0	29,2	4.200	1.200
40 - 50j.	27,5	41,9	5.600	2.300
50 - 60j.	24,5	45,7	5.400	2.400
+ 60 j.	25,4	29,7	3.900	1.200
<i>b) volgens aantal afhankelijke kinderen</i>				
0	48,8	28,2	4.300	1.200
1	19,5	36,7	4.600	1.700
2 en +	31,7	41,9	5.100	2.100
<i>c) volgens leeftijd jongste kind</i>				
geen	48,5	28,2	4.300	1.200
- 3 jaar	7,8	35,2	3.400	1.200
3 - 6 j.	6,6	39,7	4.500	1.800
6 -12 j	11,4	38,5	4.700	1.800
+ 12 j.	25,7	43,0	5.900	2.500
Totaal	100,0	32,7	4.600	1.500

^a per huishouden dat het belastingvoordeel ontvangt, uitgedrukt in maandelijkse bedragen.

^b over alle huishoudens, uitgedrukt in maandelijkse bedragen.

Bron: Misim, 1992, eigen berekeningen.

Ongeveer de helft van het totale belastingvoordeel gaat naar huishoudens met kinderen. Relatief gezien hebben zij ook meer baat bij het huwelijksquotiënt dan gezinnen zonder kinderen. Gezinnen met kinderen hebben een voordeel van gemiddeld 4.900 BEF/maand, terwijl dit voor huishoudens zonder kinderen slechts 4.300 BEF is. Het zijn vooral de grotere gezinnen (met 2 of meer kinderen) die gebruik maken van het huwelijksquotiënt: bijna de helft van deze groep valt onder de toepassing van dit belastingvoordeel, wat beduidend meer is dan bij de gezinnen zonder kinderen, waar dit maar 30% is. Dit heeft te maken met het feit dat er bij de grote gezinnen relatief meer vrouwen thuis blijven om voor de kinderen te zorgen, waardoor er binnen deze groep meer ééninkomensgezinnen zijn.

Men zou misschien verwachten dat ook bij de huishoudens met één of meerdere jonge kinderen één van beide partners thuis blijft, waardoor zij meer baat zouden hebben bij het huwelijksquotiënt. Dit blijkt echter niet zo te zijn: zowel het percentage huishoudens met huwelijksquotiënt als het gemiddeld belastingvoordeel nemen juist toe naarmate het jongste kind ouder is. Vooral huishoudens met oudere kinderen (jongste kind ouder dan 12) blijken veel gebruik te maken van het huwelijksquotiënt (43%), en hebben gemiddeld een beduidend hoger voordeel per huishouden dan de anderen (5.900 BEF/maand). Globaal gaat één vierde van het totaal belastingvoordeel naar deze groep huishoudens, terwijl zij slechts 16% uitmaken van de totale populatie. Als er nog zeer jonge kinderen zijn, is het gemiddeld voordeel daarentegen eerder laag: een huishouden waar het jongste kind jonger is dan 3, heeft gemiddeld slechts een voordeel van 3.400 BEF/maand.

3.2.3 Verdeling van het huwelijksquotiënt naar socio-professionele categorieën

Het gemiddeld voordeel over alle huishoudens verschilt niet zo veel indien we de huishoudens onderverdelen volgens het onderwijsniveau van het gezinshoofd, nl. van 1.300 tot 1.700 BEF (zie tabel 5 laatste kolom). Dit komt omdat huishoudens met een hooggeschoold gezinshoofd relatief minder gebruik maken van het huwelijksquotiënt (slechts 28%), terwijl hun gemiddeld voordeel aanzienlijk hoger is als zij er gebruik van maken, nl. 6.000 BEF. Voor de huishoudens waarvan het gezinshoofd een diploma lager secundair heeft, is de situatie net omgekeerd. Bij de lager geschoolden treffen we relatief meer gezinnen met één inkomen aan, waardoor zij meer gebruik maken van het belastingvoordeel. Hun inkomen is echter lager dan dat van de hooggeschoolden, zodat het voordeel dat zij kunnen genieten kleiner is.

Tabel 5: Verdeling van het huwelijksquotiënt volgens onderwijsniveau en socio-professionele categorie van het gezinshoofd, België, 1992.

	Verdeling totaal voordeel HQ (%)	% huishoudens met HQ	Gemiddeld voordeel van HQ ^a	Gemiddeld voordeel van HQ ^b
<i>a) volgens onderwijsniveau gezinshoofd (hoogst behaald diploma)</i>				
lager secundair	47,2	33,5	3.900	1.300
hoger secundair	28,8	35,8	4.900	1.700
hoger onderwijs	23,9	27,8	6.000	1.700
<i>b) volgens beroeps categorie</i>				
ongesch. arbeider	12,5	29,2	3.600	1.000
geschoolde arbeider	21,6	38,5	3.900	1.500
bediende	27,7	29,4	4.900	1.500
hoger bediende/kader	19,7	43,1	6.200	2.700
zelfstandige	18,5	39,1	4.900	1.900
Totaal	100,0	32,7	4.600	1.500

^a per huishouden dat het belastingvoordeel ontvangt, uitgedrukt in maandelijkse bedragen.

^b gemiddelde over alle huishoudens, uitgedrukt in maandelijkse bedragen.

Bron: Misim, 1992, eigen berekeningen.

Een gelijkaardig patroon tekent zich af bij de verdeling van het huwelijksquotiënt volgens beroeps categorie: er zijn veel arbeidersgezinnen die gebruik maken van het huwelijksquotiënt, doch de omvang van het voordeel is relatief beperkt (3.600 BEF resp. 3.900 BEF voor ongeschoolde resp. geschoolde arbeiders). Opmerkelijk is dat de eerder kleine groep van 'hoger bediende/kader' (11% van de bevolking) veel profijt haalt uit het huwelijksquotiënt: bijna 20% van het totale voordeel komt in deze groep terecht en het gemiddeld voordeel dat zij krijgen is het grootst van alle categorieën, nl. 6.200 BEF/maand. Dit hangt samen met het feit dat er binnen deze groep relatief veel (quasi-)ééninkomensgezinnen met een hoog inkomen zijn.

4. Effecten op de ongelijkheid en de bestaanszekerheid

Gezien het feit dat het huwelijksquotiënt eerder gelijkmatig verspreid is over de bevolking mogen we verwachten dat deze maatregel bijdraagt tot een afname van de ongelijkheid in de totale inkomensverdeling⁵.

Tabel 6: Ongelijkheid van het totaal beschikbaar huishoudinkomen volgens Gini en Theil-coëfficiënt, met en zonder huwelijksquotiënt, België, 1992.

	% bevolking	met HQ	zonder HQ	% verschil
Gini	100,0	0,2991	0,3009	-0,6
Theil: Totaal	100,0	0,1460	0,1475	-1,0
<i>Volgens inkomensconstellatie</i>				
Eéninkomenshh.	17,4	0,1365	0,1400	-2,6
Twee-inkomenshh.	40,6	0,0738	0,0756	-2,4
Andere	42,0	0,2094	0,2045	2,3
Tussengroepongelijkheid		0,0142	0,0164	-15,5
<i>Volgens aantal kinderen</i>				
0	60,6	0,1630	0,1630	-0,0
1	17,2	0,0899	0,0931	-3,6
2 en meer	22,2	0,0804	0,0840	-4,5
Tussengroepongelijkheid		0,0219	0,0220	0,5

Bron: Misim, 1992.

De Gini-coëfficiënt bedraagt 0,2991 voor alle huishoudens (zie tabel 6). Indien er geen huwelijksquotiënt zou zijn, dan zou de Gini 0,3009 bedragen. Het huwelijksquotiënt zorgt voor een reductie van de ongelijkheid, zij het in beperkte mate (ongeveer 0,6%). Dit hoeft ons niet te verwonderen, want, ook al betreft het 60 miljard op jaarbasis, in het geheel van de inkomensverdeling gaat het om een relatief klein bedrag. Daarenboven is het voordeel eerder ruim gespreid over de verschillende welvaartsgroepen (op het laagste inkomensdecil na). Ook de Theil-coëfficiënt geeft een kleinere ongelijkheid aan dankzij het huwelijksquotiënt. Als we kijken naar de ongelijkheid voor de verschillende gezinstypes, dan blijkt de ongelijkheid onder twee- en ééninkomensgezinnen af te nemen, terwijl ze onder de andere huishoudens (alleenstaanden, eenoudergezinnen, samengestelde huishoudens) eerder toeneemt. De ongelijkheid tussen deze drie groepen neemt sterk af door het huwelijksquotiënt (-15,5%). Dit wordt verklaard door het feit dat het huwelijksquotiënt vooral voor de ééninkomenshuishoudens een belangrijk financieel voordeel betekent, waardoor de ongelijkheid tussen twee- en ééninkomensgezinnen sterk verminderd wordt. Binnen de groep huishoudens zonder

⁵ Ongelijkheid kan op verschillende wijzen gemeten worden (voor een goed overzicht zie: Cowell, 1995). De mate waarin het beschikbaar huishoudinkomen ongelijk gespreid is over de bevolking wordt hier weergegeven aan de hand van twee ongelijkheidsmaatstaven: de Gini- en de Theil-coëfficiënt. Het voordeel van de Theil-coëfficiënt is dat deze kan ontbonden worden, waardoor het mogelijk is om binnengroeps- en tussengroepsongelijkheid te onderscheiden. De Gini- en de Theil-coëfficiënt zijn gedefinieerd als:

$$Gini = \frac{2}{n^2 m} \sum_i \left(i - \frac{n+1}{2}\right) y_i \quad \text{en} \quad Theil = \frac{1}{n} * \sum_i \left(\frac{y_i}{m} * \log\left(\frac{y_i}{m}\right)\right)$$

waarbij n=aantal inkomenseenheden;
m=gemiddeld inkomen in de steekproef;
y_i=inkomen van elke inkomenseenheid

kinderen is er nauwelijks een effect op de ongelijkheid. Voor huishoudens met kinderen maakt het huwelijksquotiënt wel een verschil. Binnen de groep huishoudens met twee kinderen neemt de ongelijkheid zelfs af met 4,5%. De tussengroepongelijkheid beweegt daarentegen nauwelijks.

Globaal draagt het huwelijksquotiënt bij tot een vermindering van de ongelijkheid. Wat het effect is op de onderkant van de inkomensverdeling, kan men hieruit niet onmiddellijk aflezen. Onderzoek naar de financiële positie van de Belgische huishoudens heeft aangetoond dat één van de zwakkere groepen de ééninkomensgezinnen zijn (zie o.m. Van den Bosch, et.al., 1999). We zagen reeds dat het huwelijksquotiënt zich juist toespitst op deze risicogroep, en duidelijk een verhoging betekent van hun beschikbaar inkomen. Aldus kan men nagaan in welke mate het huwelijksquotiënt bijdraagt tot de verbetering van de bestaanszekerheid van deze categorie. De bestaanszekerheidspositie wordt geëvalueerd aan de hand van de EU-norm⁶. De EU-norm is een relatieve maatstaf, en wordt bepaald als 50% van het gemiddeld equivalent inkomen.

Tabel 7: Impact van het huwelijksquotiënt (HQ) op de bestaansonzekerheid in %, EU-norm.

Categorie	bestaansonzeker	
	met HQ	zonder HQ
alle huishoudens	7,2	7,8
huishoudens met HQ	2,1	4,1
<i>aantal inkomens:</i>		
<i>één</i>	3,8	7,2
<i>twee</i>	1,0	1,0
<i>aantal kinderen:</i>		
<i>geen</i>	1,6	4,1
<i>1</i>	2,2	3,6
<i>2 en +</i>	3,0	4,3
<i>leeftijd jongste kind:</i>		
<i>-3 jaar</i>	2,9	4,2
<i>3-6 jaar</i>	2,4	3,9
<i>6-12 jaar</i>	1,2	2,6
<i>+12 jaar</i>	3,5	5,2

Bron: Misim 1992, eigen berekeningen.

Ondanks het feit dat het huwelijksquotiënt slechts in beperkte mate bij de laagste inkomens terecht komt, heeft het toch een impact op de bestaansonzekerheid. Voor die huishoudens op wie het huwelijksquotiënt van toepassing is zorgt de maatregel voor een daling van de bestaansonzekerheid van 4,1% naar 2,1%. Vooral voor de eeninkomensgezinnen is er een sterk effect: hun armoederisico daalt van 7,2% tot 3,8% door de toepassing van het huwelijksquotiënt (dus bijna een halvering). De maatregel is relatief belangrijk voor huishoudens zonder kinderen, die een daling zien van hun bestaansonzekerheidsrisico van 4,1% naar 1,6%.

5. Besluit

In België is men inzake de fiscale behandeling van gehuwde koppels geëvolueerd naar een systeem van decumul (of afzonderlijke belasting) voor gezinnen met twee inkomens en van

⁶ Voor een overzicht van armoedelijnen, zie o.m. Van den Bosch (1993). De gebruikte equivalentieschaal is 1 voor de eerste volwassene, 0,5 voor elke bijkomende volwassene en 0,3 per kind.

huwelijksquotiënt (een vorm van inkomenssplitting) voor (bijna)-ééninkomensgezinnen. Door deze combinatie heeft de overheid de personenbelasting gezinsvriendelijker willen maken. Het huwelijksquotiënt is nu bijna 10 jaar in voege en de beoordeling van de maatregel is genuanceerd. Het toetsen van het huwelijksquotiënt binnen het kader van het sociaal beleid is echter niet evident, omdat de sociale doelstellingen van de maatregel eerder onduidelijk zijn. Het huwelijksquotiënt is immers geen equivalent van een premie voor de thuiswerkende ouder, omdat de toekenning ervan niet afhangt van de aan- of afwezigheid van kinderen. Nauwelijks de helft van de huishoudens die van het stelsel gebruik maken, zijn gezinnen met kinderen. Ongeveer de helft van de ongeveer 60 miljard die het huwelijksquotiënt jaarlijks kost aan de overheid gaat naar huishoudens met kinderen. Het blijkt daarenboven dat vooral huishoudens met oudere kinderen (12 jaar en ouder) voordeel halen uit deze maatregel. Het huwelijksquotiënt scoort dus niet echt goed als instrument ter compensatie van de verzorging en opvoeding van jonge kinderen.

Het huwelijksquotiënt blijkt bovendien nauwelijks een voordeel op te leveren voor de allerlaagste inkomens. Juist omdat hun inkomens zo laag zijn kunnen zij beduidend minder gebruik maken van de voordelen van het huwelijksquotiënt: slechts 17% van de gezinnen in het eerste deciel maakt gebruik van het voordeel, terwijl dit globaal voor alle huishoudens bijna 33% is. Als huishoudens met een laag inkomen dan al kunnen profiteren van het huwelijksquotiënt, dan is hun voordeel nog zeer beperkt vanwege hun lage belastbare inkomens (gemiddeld slechts 2.300 BEF voor de gezinnen in het eerste deciel, tegen een globaal gemiddelde dat het dubbele is).

Voor de lage ééninkomensgezinnen die van het voordeel gebruik maken, blijkt het huwelijksquotiënt evenwel een belangrijke factor te zijn voor hun bestaanszekerheid: dankzij het huwelijksquotiënt halveert het percentage bestaansonzekere ééninkomensgezinnen. In die zin kan het huwelijksquotiënt een behoorlijke sociale doelmatigheid worden toegedicht. Het huwelijksquotiënt is echter verre van sociaal doeltreffend, gegeven de grote 'lekkage' naar de hogere inkomens. Het onderzoek toonde aan dat juist de hogere inkomensgroepen gemiddeld een hoog voordeel halen uit deze maatregel, indien zij onder de toepassing van het huwelijksquotiënt vallen. Dit is te wijten aan twee factoren. Enerzijds is het bedrag dat overgedragen wordt naar de niet-verdienende echtgenoot groter naarmate het inkomen hoger is (ondanks de bovengrens die opgelegd wordt aan het over te dragen bedrag). Anderzijds zijn de belastingtarieven progressief, waardoor de hogere inkomens, die onderworpen zijn aan een hogere marginale aanslagvoet, meer voordeel halen uit het huwelijksquotiënt.

Bibliografie

- ADEMA, W., et.al. (1996), *Net Public Social Expenditure*, Labour Market and Social Policy Occasional Papers, n°19, Paris, 51p.
- CANTILLON, B., MARX, I., PROOST, D. & VAN DAM, R. (1993), *Sociale Indicatoren: 1985-1992*, Berichten/UFSIA, Antwerpen, Centrum voor Sociaal Beleid, Oktober 1993, 44 p.
- CANTILLON, B., DE LATHOUWER, L., ANDRIES, M. & VERBIST, G. (1999), “De ondersteuning van het kostwinnersmodel: de beleidsverklaring voor de stabiliteit”, in: B. CANTILLON (ed.), *De welvaartsstaat in de kering*. Kapellen: Pelckmans, p.147-174.
- CANTILLON, B. (1999), *De welvaartsstaat in de kering*. Kapellen: Pelckmans.
- COWELL, F.A. (1995), *Measuring Inequality*. London, 194 p.
- DECOSTER, A. (1988), *Family Size, Welfare and Public Policy*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, 444 p.
- KVIST, J. & SINFIELD, A. (1996), *Comparing Tax Routes in Denmark and the United Kingdom*. Copenhagen: The Danish National Institute of Social Research, nr.7, 51p.
- MINISTERIE VAN FINANCIËN VAN BELGIË (1997), *Fiscaal Memento*, nr.9/1997, 249 p.
- O'DONOGUE, C. & SUTHERLAND, H. (1998), *Accounting for the Family: The Treatment of Marriage and Children in European Income Tax Systems*, Innocenti Occasional Papers, Economic and Social Policy Series, n° 65, Florence: UNICEF International Child Development Centre, 54p.
- OECD (1984), *Tax expenditures: a review of the issues and country practices*. Paris: OECD, 84 p.
- OECD (1996), *Tax expenditures: Recent experience*. Paris: OECD.
- PITTEVILS, I. & TIMMERMANS, P. (1995), “Budgettaire kost van vormen van alternatieve financiering van het sociaal beleid via de personenbelasting”, in: *Documentatieblad*, Ministerie van Financiën, 55ste jrg., nr.5, september-oktober 1995, p. 181-221.
- PITTEVILS, I. (1997), “Sociale bescherming via fiscale maatregelen”, *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 2e Trimester, p.522-552.
- PROOST, D., VAN DAM, R. & VAN DEN BOSCH, K. (1996), *Valideringsstudie van twee Belgische inkomenssurveys*, Berichten/UFSIA, Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid, December, 46p.
- SPAHN, P.B., KAISER, H. & KASSELLA, T. (1994), “The Taxation of Married Couples in Germany: Distributive and Allocative aspects”, in: W. EICHHORN (ed.), *Models and Measurement of Welfare and Inequality*. Berlin: Springer-Verlag, p.361-395.
- STANDAERT, I. & VALENDUC, C. (1998), “La neutralité de l'impôt des personnes physiques à l'égard du mariage: du coût des réformes aux solutions alternatives”, in: *Documentatieblad*, Ministerie van Financiën, Studie- en Documentatiedienst, LVIIIe jaargang, nr.5, september-oktober, p.65-93.
- SURREY, S. & MCDANIEL, P. (1985), *Tax Expenditures*. Cambridge: Mass. Harvard University Press.

- TITMUSS, R. M. (1958), *Essays on 'The Welfare State'*. London: Unwin University Books, 231 p.
- VAN DEN BOSCH, K. (1993), "Poverty Measures in Comparative Research", in: J. BERGHMAN & B. CANTILLON (eds.), *The European Face of Social Security*. Aldershot: Avebury, p.3-23.
- VAN DEN BOSCH, K., VAN DAM, R., CANTILLON, B., MARX, I. (1999), "De zero-sum crisis: de gezinsdimensie als verklaring voor de stabiliteit", in: B. CANTILLON (ed.), *De welvaartsstaat in de kering*. Kapellen: Pelckmans, p.109-145.
- VERBIST, G. (1999), *MISIM: microsimulatiemodel van personenbelasting en parafiscaliteit*, Berichten/UFSIA, Antwerpen: Centrum voor Sociaal Beleid, april.